

Szegény Laci premierje.

(A Szeged tudósítójától.) Balassa Ármint eltemettük... Láttuk, amint hűhögve hulltak a fagyos rögök fekete koporsójára, halottuk az utolsó istenhőzódokat és éreztük azt a nagy szomorúságot, amit a nélkül való visszatérés támasztott bennünk. Balassa Ármint, ez a markáns vonalakkal megrajzolt jelentékeny alakja a tiszaparti főváros életének, nincsen többé. Tapasztaltuk, tudjuk, de azért mégis úgy éreztük néha, hogy hazudik a tapasztalatunk, a tudásunk. Úgy éreztük, hogy Balassa Ármint nem távozhatott el közülünk, hiszen annyi szál, annyi emlék kötötte ide hozzánk, hogy nem is távozhatott el csak úgy, egyszerűen.

Emlékek százai bukkannak föl gyászoló, diszkuráló estéken és az emlékszálakból akarva-akaratlan mindig Balassa Ármint ismerős alakja szövődik elő.

Előttünk fekszik egy elrongyolt lapu, régi régi folyóirat: „A Jövendő”. Hódmezővásárhelyen, Balassa Ármint szülővárosában szerkesztette valamikor dr. Gonda József, a *Semper Idem* tragédiás szavú írója. A címlap tanúsága szerint ez a szám — amelyet dr. Sajtos Samu pénzügyigazgató, Balassa Ármint földije, bocsátott rendelkezésünkre — a címlap tanúsága szerint 1912. szeptemberében jelent meg. 1912-ben. Ugy-e régen volt. Tizenkét esztendő. De az elmúlt tizenkét esztendő alatt századokat vénült az emberiség. A földet végigpaskoló vérzivatar megölte a jövendővel együtt a jövendőt is. Kiegyezte a hites emberek lelkéből a hitet. Ma már nincsenek Gonda Józsefek és elköltözöbren vannak a Balassa Ármintok is. Tizenkét évvel ezelőtt Hódmezővásárhelyen — ahol ma, Móricz Zsigmond vallomása szerint, évente egyetlen könyv kel el a könyvesboltok porlepte polcain — „irodalmi, művészi és kritikai szemlélet” szerkesztett dr. Gonda József. És volt kinek szerkesztenie, mert az előttünk fekvő szám harmadik évfolyama a *Jövendő*-nek. Pedig a *Jövendő* nagyon betartotta irodalmi, művészeti és kritikai programját és mai folyóiratok között nagyon kellene keresni, hogy olyan nívós, olyan értékes, olyan komoly lapot találjunk, mint amilyen a *Jövendő* volt.

Ebben a számban két olyan írást találtunk, amely nélkülözhetetlenül hozzátartozik Balassa Ármint irodalmi életrajzához. Az egyiket, az első, dr. Gonda József írta, *Kulturreflexiók. Száz év Hódmezővásárhely életéből*, címen, a másikat, válaszul az elsőre, Balassa Ármint írta.

Gonda József cikkének előzményeit nem ismerjük. Bevezető sorából csak annyit tudtunk meg, hogy a „Hódmezővásárhely” című lap valamelyik őriása a város kulturális multjáról kinos felháborodást keltő cikket írt és azt állította cikkében, hogy Vásárhely első kultúreseménye *A kicserélt feleség* című operett bemutatója volt. Ehhez a cikkhez fűz reflexiókat Gonda József, rendkívül érdekes adatokat ismeret a város kulturális multjából, ismert és kevésbé ismert nevű emberekről ír, akik szent lázzal érezték át az idők vajadását és tollal, ecsettel, kottával szálltak sikra a jövendőért. „... alig van még egy város az országban — mondja Gonda József —, mely oly hamar megértette volna a haladó kor új eszméit, mint éppen a mi városunk.”

Cikkének Balassa Ármintól szóló fejezetében többek között a következőket írja:

„Fiatal erejét, bontakozó írói kvalitását ő is a vásárhelyi népies kultúra megalapozása körül fejtette ki. Kicsoda ma ez az ember? Az ország első kriminalistája, oly elokvens szónok, ki oly tartalmas, színes, szellemes és fordulatos, hogy ebbeli minőségében egyetemi katedrán, vagy a parlamentben lett volna a helye... És ezt a végtelenül sok ambícióval dolgozó altruistát, ezt a progresszív gondolkodót, ezt a szárnyaló nyelvű, nemes lendenciájú, semmiféle divatoskodás szelétől el nem kapott író, ezt a nagy jogászt, csak azért sem akarják még ma sem megérteni az ismeretlen kis pozőrök... A színműírást kultiválta. Első darabja a *Szegény Laci* volt. A régi kaszinó udvarán működtek Thália papjai. Egész nap zuhogott az eső (1882. augusztus 16-án) s elképzelhető az ambíciózus, tizenkilencéves szerző lelkiállapota, hogy a *Szegény Laci* nem brillírozhat az eső miatt a vásárhelyi kaszinóban. Aggódva vizsgálta az eget, midőn úgy hat óra tájon kiderült s az augusztusi nap ragyogó sugarai újból beolták szívébe a reményt, a csalfa, égi tünteményt. Az igazgató ekkor azzal állott elő, hogy ő már lefuvatta a város dobosaival az előadást, tehát nem lesz közönség. Szegény szerző már szinte sírásra fakadt, úgy kapacitálta az igazgatót. És este nyolc órára zsufoldsig megtelt a város intelligenciájával a kaszinó nagy sátor. „*Szegény Laci*” fényes diadalt aratott.”

Ilyen volt *Szegény Laci* premierje 1882. augusztus tizenhatodikán, amikor Balassa Ármint, a szerző, tizenkilenc esztendő volt.

A második cikk, Balassa Ármint cikke, tulajdonképpen levél. A címe: „Üzenet a tulsó partra. Levél Gonda József dr. íróhoz, kedves, jó barát-sággal. Szeged, 1912. október hó.”

Balassa Ármint elismert jó levélíró volt. De ez a levél minden bizonnyal legszebb levelei közül való. Olyan eleven, olyan meleg, olyan közvetlen minden sora, hogy szinte zavarba vagyunk, melyik részleteit írjuk le.

„A tulsó partról a szép, szőke Tiszának onnan a tulsó partjáról, — kezdődik a levél — tavaszi üdőségű, kedves levegő csapott felém.

Onnan a tulsó partról, Vásárhelyről, ahol elhagytam magam mögött gyermekkoromat, ifjúságom legelejét és életcéljaim ragyogó szírványait.

Hogyan is történhetett, hogy ebbe a szibériai ridegségű levegőbe napsugár szökkent s megnyitotta a verőfényes boltzat utjait?

A körtvélyesi füzeserdők busongó zsongását hallom. Fürjeknek pityapalyverése csendül meg körülöttem, István bácsi, a löcslábu pedelusz, órára csönget s lihegve szaladunk föl a református főgimnázium göröngyös lépcsőin, hogy betűjünk a padba konjugálni, gyököt vonni, logarizni...

... Onnan a tulsó partról felém szálló friss tavaszi levegő hozta vissza a multból ezeket a képeket. A *Semper Idem* írójáról, Gonda Józsefről mondta nekem Szász Zoltán, hogy „írásaiból egy Herkules erejű öklelő rettenthetetlensége fenyegetőzik”.

... Bocsássatok meg nekem, kedves barátaim, akik már eltávoztatok és akik még itt vagytok abból a kiásvott multból, ne higgyétek el Gonda Józsefnek, hogy mi olyan nagyok voltunk. Csak azt higgyük el, hogy valóban benne élünk Hódmezővásárhely szeretetének abban a fanatizáló erejében, amelyik életre hívta bennünk a tettvágyat, tudásszomjat, hitet a jövöben s a szeretett szülőváros álmodott nagysága után való rajongó vágyakozást. Nem hősök, nem alkotók, — hangyák voltunk, akik kenyérmorzsákat hordtunk a szegényes kultúra éléskamrájába.

Gonda József cikkéből szökkent át hozzám a tavaszt teremtő friss szellő. Engem is kiásvott a multból. Valóban, majdnem, vagy talán csakugyan írtam, amidőn most harminc esztendővel ezelőtt, 1882. augusztus 16-án, a nyári vihar lehetlenné akarta tenni első népszínművemnek bemutatás előadását.

Azóta sok vihar fenyegetett, sokszor lett volna okom sirni. A sors nem hagyott el. Közeledik

Nefelejcsék.

IV. Utazás egy sírdomb körül.

Írta: Juhász Gyula.

Átyai barátom, első mesterem, első szerkesztőm és első könyvem kiadója, Balassa Ármint dr. frissen hantolt sírjára küldöm az emlékezésnek ezeket a bicebóca virágait.

A mai újságírás lázas és fejlett technika hatalmas és nagyszerű üzem, pontos és gondos hírszolgálat, de már kivesz belőle, gyorsan és biztosan, annak a régeinek romantikája, amely az én fiatalságomban még annyi színt és hangulatot lopott a robotos fiúk életéből. Mi voltunk a Murger utolsó bohémjei, kevés pénzzel és sok kedvvel, akik Csuka Ferenc ural együt jártunk Hegedűs Pál ur iskolájába — az éjszakai tanfolyamra. A *Szeged és Vidéke*, dr. Balassa Ármint büszkesége és boldogsága, az a lap volt, amely a régi romantika kedvességét a modern haadás tempójával egyesítette. Itt voltam én volöntör éveig, írtam mindent, amit egy ifjú tudós és költő csak írhat: vezércikket és tárcát, verset és prózát, fejcikket és riportot, kroit és krónikát, színházi kritikát és törvényszéki rovatot, kolumnás tudósítást a havi bucsuról és szakszerű tanulmányt a latin nyelvtanítás érdekében. Mégis: két írásomra emlékszem különösen. Azaz, hogy az egyikre sehogyszem emlékszem és ha elolvasom néha, akkor is olyan idegenül mered rám, mintha legalább is arabul volna. Ez egy nagy siker aratott, névtelenül írt vezércikem, *A kényszerzubbony* a címe, az akkori kormány politikáját támadta, tele van éleselméjű jogász okfejtésekkel, verhetetlen logikával, legyőzhetetlen dialektikával — mert hiszen Balassa Ármint mondogta, hogy

mit írjak benne, neki sietős dolgai voltak a törvényszéken, én azután megírtam, de úgy, hogy másnap elámultam, amikor a kávéházban elolvastam: sohase hittem volna, hogy én valaha így érsek hárszabályhoz, klotürhöz, angol példához, megymáshoz. Mert akkor még őszinte szívből utáltam a napi politikát. (Ma már még őszintébb szívből utálom.)

A másik nagy publicisztikai sikerem megint egy vezércikk volt, ebben egy justizmord ellen emeltem föl bátran és keményen tiltakozó szavam és a justizmord szegedi áldozata huszon-négy óra alatt szabadlábon volt és ezt ennek a vezércikknek köszönhette, amelyet én huszéves kezdő újságíró, Balassa Ármint dr. kezdeményezésére írtam volt a Szeged és Vidékebe.

Hát bizony életem egyik legszebb és legjutalmazóbb pillanata az volt, mikor az ártatlan áldozat, egy órával előbb még darócruhás fegyenc, már szabadon és boldogan kezét csókolta védőjének és kis cókmojkjával vigan indult haza, messze, ujjongó szereteti köze.

Az irodalomtörténetbe tartozik, hogy Kosztolányi Dezső, Babits Mihály, Csáth Géza, Mohácsi Jenő első írásai — szép, bátor, érdekes és értékes írárok — éppen Balassa Ármint dr. szegedi lapjában láttak először nyomdai-síket. A pesti lapok még húzódoztak tőlük és éppen Babitsnak egyik első és remek — ma már nekik is remek — versét egy igen előkelő fővárosi újság igen tekintélyes kritikusa azzal a szerkesztői üzenettel utasította vissza, hogy nagyon zavaros és erőltet. Ez a vers is a Szeged és Vidékeben jött először és most modern antológiák díszel. A tragikus végű Csáth Géza első elbeszélő kísérletei József álnéven jelentek meg a lapban, amelyet ebben az időben egy jeles modern költőnk méltán

keresztelt el a fiatal és új magyar írók Rodostójának.

Az első verses könyvem, 1907-ben, szintén dr. Balassa Ármint adta ki Szegeden, a Dugonics-nyomda pompás kiállításában, a legnagyobb áldozatkészséggel. Ennek a könyvnek megjelenése és sikere az életemet adta vissza akkor, mert én bizony Léván, az Isten háta mögött nyomorogva, éppen leszámolni készültem mindennel. A legszebb reneszánsz-betűket hozatta ennek a könyvnek Balassa Ármint és amikor én a vidéken szokatlan külső szépségű könyvet megláttam, önkénytelenül így kiáltottam föl:

— Hamupipőke, bársonyban és ezüstben!

Mikor a jubileumom után nemsokára utoljára találkoztam az ősz mesterrel, erre emlékezett és örömtől csillogó könnyek között sutogta:

— Látod, látod, mégis nekem volt igazam. Hamupipőkéből azért csak királykisasszony lett végre!

— Lehet, lehet — gondoltam én magamban — de azért mégis csak szebb világ volt, jobb világ volt akkor, amikor Hamupipőke egyszerűen csupán Hamupipőke volt!

Soha olyan boldognak, olyan elégedettnek nem láttam világeletemben a *Parasztzivek* költőjét, mint néhány esztendeje, egy díztelen és félhomályos kis hodályban, a volt Apolló-mozi demokratikus helyiségében, ahol primitív színpadon egyszerű munkások hitte és lélekkel játszották az ő drámáját, a népdramát, a világ leghívőbb és leglelkesebb mai közönsége, a szervezett magyar munkásság tömegei előtt. Hogy figyelt és hogy izgult, hogy érdeklődött és örült a szerző, annyi fényes színházi este hőse, ennek az előadásnak, amely olyan volt,